

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสมัยรัชกาลที่ 6

ความเปลี่ยนแปลงในช่วงเริ่มรับอารยธรรมตะวันตกถึงสมัยรัชกาลที่ 6

เมื่อเปรียบเทียบกับสมัยอยุธยา สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์มีความเปลี่ยนแปลงในหลายประการ ทั้งสภาพเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ เฝ้ามองเข้าไปข้างในว่าเป็นผลของการรับอารยธรรมตะวันตกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาเท่านั้น แต่จากการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน ปรากฏว่าสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2394) ที่เห็นได้ชัดเจนคือความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เศรษฐกิจของไทยมีการขยายตัวเป็นเศรษฐกิจแบบส่งออก ทั้งนี้เป็นเพราะการทำการค้าระหว่างประเทศ และจากเหตุที่รัฐบาลไม่สามารถควบคุมแรงงานไพร่อย่างมีประสิทธิภาพ เจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่บางคนข่มขู่ผู้คนไว้ตามป่า เพื่อหาผลประโยชน์ และมีการสูญเสียไพร่หลวง¹ สาเหตุดังกล่าวทำให้รายได้ของรัฐบาลต้องลดน้อยลง รัฐบาลจึงได้ให้ความสนใจกับการค้าต่างประเทศ ซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐ และเห็นความสำคัญของการเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจการที่เป็นประโยชน์คือการค้า โดยในประเด็นแรก รัฐบาลได้พยายามปลดปล่อยไพร่ ให้ได้ใช้แรงงานอิสระของคนมากขึ้น และในขณะเดียวกันก็ยินดีที่จะรับเงินแทนการเกณฑ์แรงงาน แล้วนำเงินนี้ไปจ้างแรงงานแทน ประเด็นที่สอง รัฐบาลได้ว่าจ้างแรงงานที่อยู่นอกเหนือจากระบบไพร่ ซึ่งแรงงานดังกล่าวคือแรงงานจีน เพราะคนจีนที่อพยพกันเข้ามาไม่ต้องขึ้นทะเบียนเป็นไพร่ และมีอิสรภาพในการเคลื่อนย้ายสะดวก

¹ ไพร่หลวงถูกใช้แรงงานอย่างหนัก และต้องรับราชการอยู่ยาวนานถึง 6 เดือน จึงพยายามหลบหนีราชการกัน รัฐต้องแก้ไขโดยการผ่อนปรนการรับราชการ และใช้พระราชากำหนดการลักไพร่เพื่อควบคุมกำลังไพร่ (ม.ร.ว.อดิศัย รัตพันธ์, 2527 : 85)

ต่อการว่าจ้าง คนจีนจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในการประกอบการต่าง ๆ เช่น เป็นช่างไม้ในการต่อเรือ เป็นผู้ช่วยคนไทยในการทำการค้า ตลอดจนเป็นกรรมกรและทำเกษตรกรรมเพื่อการตลาด นอกจากนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า สังคมไทยต้นรัตนโกสินทร์อาศัยการค้าต่างประเทศเป็นแหล่งรายได้สำคัญ ก็ยิ่งเปิดโอกาสให้คนจีนเข้ามามีบทบาทสำคัญทางการค้า นอกเหนือจาก กษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง ดังเช่น มีการค้าสำเภาซึ่งต้องใช้ทุนทรัพย์สูง และต้องอาศัยคนที่มีความสามารถทางการค้าเป็นพิเศษ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527 : 75-170)

ดังนั้นสภาพสังคมต้นรัตนโกสินทร์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า ไทยมีการขยายตัวทางการค้าอย่างมากเมื่อเทียบกับสมัยก่อน ๆ ที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าทางเรือกับต่างประเทศเป็นผลให้การค้าภายในขยายตัวตามไปด้วย และส่งผลกระทบต่อสังคมต้นรัตนโกสินทร์ดังนี้

ประการแรก เกิดชนชั้นกระฎุมพี ขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะชนชั้นกระฎุมพี¹ ที่เป็นคนจีนซึ่งมีวิถีชีวิตที่นำศึกษาดังนี้ วิถีชีวิตคนจีนเหล่านี้ได้แบ่งออกเป็นสองทางคือ กลุ่มหนึ่งนั้นประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจและสังคม มีฐานะทางเศรษฐกิจและสามารถแทรกซึมเข้าระบบศักดินาได้ เช่น ได้รับราชการมีบรรดาศักดิ์ หรือได้สร้างสายสัมพันธ์โดยการสมรสกับชนชั้นนำระบบศักดินา คนจีนเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับศักดินาไทย ได้มีโอกาสสัมผัสกับวัฒนธรรมชั้นสูงของไทยอย่างใกล้ชิด ส่วนคนจีนอีกกลุ่มหนึ่งนั้น เป็นพวกที่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว คือสนใจเฉพาะเรื่องการค้า ไม่ค่อยได้มีโอกาสสัมผัสกับวัฒนธรรมชั้นสูงของไทย คนจีนกลุ่มนี้จะรักษาวัฒนธรรมจีนของตนไว้ โดยได้รับอภิสิทธิ์เสียค่า

กระฎุมพีหมายถึงชนชั้นกลาง คนเหล่านี้มีฐานะทางด้านการเงิน ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2527 : 147) กล่าวถึงคนเหล่านี้ว่า "ประกอบด้วยชนชั้นนำในระบบศักดินา ผสมกับชาวจีนและเชื้อสายจำนวนมาก ทั้งที่ได้ถูกกลืนเข้าไปในระบบศักดินาแล้ว และยังไม่ได้ถูกกลืนเป็นส่วนใหญ่ คนเหล่านี้อาศัยทรัพย์สินและการค้าขายเป็นฐานอำนาจของตนเอง และจะประกอบกันขึ้นเป็นชนชั้นสูงของสังคมไทย"

ผูกปี้¹ จากกษัตริย์ ในราคาต่ำกว่าการเสียค่าราชการของไพร่ไทย และนอกจากนี้ยังนิยมนิรักษาวินธรรมเงินไว้ เช่น ไม่ยอมตัดเบี้ยทำให้พวกเขา มีความรู้สึกร่วมกลุ่มกับชนร่วมปิตุภูมิของตน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527 : 108-110)

ประการที่สอง เกิดการเปลี่ยนแปลงบ้านโลกทัศน์ คนในสังคมจะเน้นความสำคัญของมนุษย์ และมีความโน้มเอียงที่จะอธิบายสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลมากขึ้น สังเกตได้จาก การเขียนเรื่อง ไตรภูมิโลกวิภังค์² ในสมัยรัชกาลที่ 1 และแสดงกิจจานุกิจ³ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ผู้แต่งได้ยึดหลักที่จะอธิบายเรื่อง โดยไม่ให้ขัดแย้งกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527 : 368-372)

ในสมัยต่อมาความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยมีมากขึ้น โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เป็นต้นมา ถือว่าเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของประวัติศาสตร์ไทย สาเหตุสำคัญที่ทำให้ไทยตื่นตัวที่จะปรับปรุงสังคมและเศรษฐกิจคือ ภัยจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก อันได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส ประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้แสวงหาอาณานิคมเพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบ และเป็นตลาดระบายสินค้า จึงได้คุกคามดินแดนต่าง ๆ ประเทศเพื่อนบ้านของไทยหลายประเทศ เช่น พม่า จีน เวียดนาม ต้องสูญเสียเอกราชและบูรณภาพแห่งดินแดน เพื่อป้องกันเอกราชของชาติไว้ (สุนันท์ ไชยเมล์, 2524 : 28) ไทยจึงมีการปรับปรุงสังคม และเศรษฐกิจให้ทันสมัยคือเหตุการณ์ ดังเช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเปิดสัมพันธไมตรี

¹ คนจีนอพยพในเมืองไทยไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานเป็นไพร่ แต่มาถึงสมัยรัชกาลที่ 2 รัฐบาลกำหนดให้ต้องเสียเงินค่าผูกปี้ทุก ๆ สามปี โดยพนักงานของรัฐจะใช้ค้ายผูกข้อมือและตีครั้งทรงเงื่อน (แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์, 2523 : 152)

² เนื้อหาของเรื่องกล่าวถึง หลักธรรมในพุทธศาสนา การกำเนิดของมนุษย์ และอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ดังเช่น ฝนตก พายุร้อง นอกเหนือจากการอธิบายไตรภูมิ

³ เป็นหนังสือที่ผู้แต่ง (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์) ได้ตอบโต้การโจมตีพุทธศาสนาของหมอสอนศาสนา โดยผู้แต่งได้ให้คำจำกัดความและกำหนดขอบเขตของศาสนาใหม่ คือให้ยึดถือเฉพาะส่วนที่เป็นพุทธวจนะเท่านั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527 : 369-370)

ทางการทูตกับประเทศตะวันตกอย่างกว้างขวาง เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างประเทศ และทรงเปิดประตูการค้ากับต่างประเทศ (พรเพ็ญ สันตะกุล, 2517 : 21, ภารดี มหาขันธ์, 2526 : 90) นโยบายดังกล่าวไม่เพียงแต่จะทำให้ประเทศไทยได้รับเทคนิคและวิชาความรู้ทางตะวันตกเข้ามาปรับปรุงประเทศ ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป แต่ยังจะช่วยให้การค้าของไทยขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ทั้งมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของคนไทย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เปรียบเทียบบทรพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 กับบทรพระของครูเทพที่แสดงทัศนะต่อคนจีน การศึกษาความเคลื่อนไหวทางสังคมที่ผู้แต่งร่วมสมัยอยู่จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้เข้าใจความคิดของผู้แต่งดีขึ้น เนื่องจากผู้แต่งเป็นกวีในสังคมย่อมจะหลีกเลี่ยงจากผลกระทบของสังคมได้ยาก ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหัวข้อต่อไปนี้

1. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจของไทยนั้น เดิมเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง (Subsistence economy) โดยมีการเกษตรเป็นอาชีพหลัก แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ระบบเศรษฐกิจของไทยมีการเปลี่ยนแปลงเป็นการผลิตเพื่อการตลาด ทั้งนี้เนื่องจากเหตุของความเติบโตในด้านการค้าระหว่างประเทศ จึงทำให้มีการผลิตพืชผลสำหรับส่งเป็นสินค้าออก ดังเช่น การปลูกพริกไทย การปลูกอ้อย ตลอดจนการแปรรูปอ้อยเป็นน้ำตาล (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527 : 112-117) และเมื่อไทยทำสนธิสัญญาเบาวริงกับประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ระบบเศรษฐกิจของไทยก็ขยายตัวเป็นเศรษฐกิจเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยน (Exchange economy) และมีการเพิ่มผลผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น ทั้งนี้เพราะต้องการตอบสนองการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งเป็นไปอย่างกว้างขวาง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ทรงสนับสนุนการขยายผลผลิตเพื่อการค้า โดยลดหย่อนการเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่ลง¹ เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น งานก่อสร้าง

¹ การผ่อนคลายระบบไพร่มีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ไพร่ได้รับการผ่อนปรนให้ทำงานน้อยลง จากเดิมต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปใช้เป็นเวลา 6 เดือนต่อปี ก็ให้รับราชการเพียงปีละ 4 เดือน และต่อมาในรัชกาลที่ 2 ก็เข้ารับราชการเพียงปีละ 3 เดือนเท่านั้น (แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิทักษ์, 2523 : 147)

ของหลวงที่ต้องใช้แรงงานจำนวนมากก็โปรดฯ ให้จ้างคนอื่นมาทำ ซึ่งมีผลทำให้ประชาชนมีอิสระที่จะประกอบอาชีพของตนเองมากขึ้นกว่าเดิม (ภารดี มหาจันทร์, 2526 : 145-155)

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจดังกล่าว ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนไป คนสามัญมีอิสระที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเองมากขึ้น โดยไม่ต้องพึ่งมูลนาย นอกจากนี้อำนาจเงินก็เข้ามามีอิทธิพลในชีวิตความเป็นอยู่ และคนในสังคมก็มีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและวัฒนธรรมบางอย่างที่เห็นเด่นชัดที่สุดคือการยอมรับความเจริญก้าวหน้าของประเทศตะวันตก และการเลียนแบบอย่างการบริโภค สังเกตได้จากการที่บุคคลชั้นนำของสังคมยอมรับวัฒนธรรมการใช้จ่าย และเรียนรู้ความเจริญก้าวหน้าของยุโรปในสมัยนั้น โดยที่ชนชั้นสูงจะเลียนแบบการใช้จ่ายของชาวต่างประเทศ คนที่ร่ำรวยและคนชั้นกลางเลียนแบบอย่างการใช้จ่ายของคนชั้นสูง และในที่สุดก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้จ่ายของคนโดยทั่วไป (เกริกเกียรติ พิพัฒน์ เสรีธรรม, 2521 : 90-105)

ผลของความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งคือ มีการขยายตัวในด้านการผลิตทางเกษตร การใช้แรงงานกลายเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในระบบเศรษฐกิจใหม่ ในขณะที่สังคมไทยต้องการใช้แรงงาน ชาวจีนก็อพยพเข้ามาทำงานทำ ความสำคัญในด้านการเกณฑ์แรงงานไทยจึงลดลง แรงงานชาวจีนได้กลายเป็นแรงงานสำคัญในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และส่งผลให้ระบบไพร่และทาสเสื่อมสลายลงไปด้วย ไพร่และทาสยอมเสียภาษีให้กับรัฐบาลแทนการเกณฑ์แรงงาน ซึ่งรัฐบาลก็มีความพึงพอใจ ที่สามารถเอาเงินนั้นไปจ่ายค่าแรงงานในราคาถูก ในส่วนของไพร่และทาสเมื่อไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ก็มีเวลาว่างมากพอที่จะไปรับจ้างทำการอื่น ๆ ทำให้รายได้มากขึ้น และคิดว่าการถูกเกณฑ์แรงงาน (วิยะดา ทองมิตร, 2527 : 175-179) ส่วนคนจีนเมื่ออยู่ในสังคมไทยนานขึ้น และเป็นคนในสังคมที่อยู่นอกกระบบไพร่ ก็มีความคล่องตัวในการประกอบอาชีพ และก้าวเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจ ดังที่ สุนันท์ ไชยเมล์ (2524 : 32) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่ทำให้คนจีนกลายเป็นชนชั้นที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจว่า

โครงสร้างทางสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม มีการแบ่งแยกออกเป็น 2 ชั้น คือ กษัตริย์และขุนนางฝ่ายหนึ่ง กับชาวนาอีกฝ่ายหนึ่ง ระบบสังคมเช่นนี้ ทำให้เกิดมีช่องว่างของอาชีพ และคนจีนอพยพก็เข้าแทนที่ได้เป็นอย่างดี โดยการเข้ามาเป็นพ่อค้านำผลผลิตจากการเกษตร หรือสินค้าจากพ่อค้าต่างชาติมา บริการแก่ผู้อุปโภคบริโภค และการที่ให้ชาวจีนรับเหมาผูกขาดภาษีอากรยอมทำให้ คนจีนมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจของไทย

นอกจากนี้คนจีนอพยพเหล่านี้ยังก่อให้เกิดปัญหาหลายประการในสังคมไทย เช่น ปัญหาที่เกิดจากสมาคมฮังยี่ หังนี้สมาคมนี้มีได้ก่อให้เกิดปัญหาแต่อย่างใดในระยะแรก เพราะจัดตั้งขึ้น เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในด้านการช่วยจัดหางาน และให้ความคุ้มครองในการประกอบอาชีพ มา ระยะเวลาหลังฮังยี่กลุ่มต่าง ๆ เกิดการทะเลาะวิวาทกันเอง และมีการลักลอบประกอบอาชีพทุจริตผิดกฎหมาย บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายจนต้องใช้กำลังเข้าปราบปราม (สมเด็จพระยาธรรมาธิราชานุภาพ, 2516 : 262-292) แต่อย่างไรก็ตามคนจีนเหล่านี้ได้มีส่วนช่วยสังคมไทย หลายด้านด้วยกันคือ ในด้านระบบราชการ คนจีนช่วยประกอบธุรกิจการค้าเรือสำเภาแก่คนชั้นนำของไทย แล้วแบ่งผลกำไรที่ได้จากการค้าสำเภาให้แก่รัฐ และต่อมาคนจีนเหล่านี้ก็พยายามเข้าสู่ระบบราชการ เพราะเป็นหนทางที่เอื้อให้การประกอบธุรกิจของตนสะดวกมากขึ้น (พิพาคา ยิงเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2525 : 10-20) ในด้านการสร้างบ้านแปลงเมือง คนจีนทำให้ชุมชนในเมืองไทยเกิดการขยายตัว และก่อให้เกิดเมืองขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ ในหัวเมืองหรือท้องถิ่นใด ที่มีคนจีนไปตั้งบ้านเรือนทำมาหากิน อยู่เป็นจำนวนมาก จะกลายเป็นย่านเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญของประเทศ (วิยะดา ทองมิตร, 2527 : 260-263) ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของไทยที่เนื่องมาจากคนจีนจึงมีทั้งผลดี และผลเสีย

2. การปฏิรูปการปกครอง นับตั้งแต่ประเทศไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 แล้ว ไทยก็มีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับโลกตะวันตก และอารยธรรมแบบตะวันตกก็ขยายอิทธิพลเข้าสู่สังคมไทยโดยเฉพาะในแง่ของการปกครอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงได้ทรงปฏิรูปการปกครอง โดยได้แก้ไขรูปแบบการปกครองให้เข้าหา

แบบแผนตะวันตก ทั้งนี้เพื่อจะได้รับการยอมรับจากชาวตะวันตก และก่อให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศโดยทรงวางรากฐานการปกครองไว้ดังนี้

2.1 ทรงรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (Centralization) พระองค์ทรงควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของมูลนาย เพื่อมิให้พระราชอำนาจของพระองค์ไปตกอยู่กับขุนนางตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ซึ่งทำให้มูลนายเหล่านั้นสั่งสมอำนาจทางการเมืองของตนมากขึ้นจนยากแก่การปกครอง (สุภาสินี ชมะสุนทร, 2528 : 168-169) พร้อมกันนี้ได้ทรงวางระบบการบริหารส่วนภูมิภาคเสียใหม่ โดยการรวมหัวเมืองเข้าเป็นมณฑล แต่ละมณฑลจะมีข้าหลวงเทศาภิบาลดูแลปกครอง และขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียว (มัทนา เกษกมล, 2517 : 5)

2.2 ทรงปรับปรุงโครงสร้างของรัฐบาล ในปี พ.ศ. 2417 พระองค์ทรงประกาศตั้งและตราพระราชบัญญัติ 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตต (ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน) และพระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล (ที่ปรึกษาในพระองค์) เพื่อสนับสนุนการต่อสู้เพื่อพระราชอำนาจของพระองค์ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523 : 3-4) และเพื่อให้เป็นกลุ่มป้องกันและคุ้มครองผลประโยชน์ของราษฎร ด้วยหน้าที่ของสภาทั้งสองนี้สามารถยับยั้งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในกรณีที่พระราชดำริและการกระทำนั้นไม่เป็นการต้องด้วยความยุติธรรม หรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ราษฎร รวมทั้งจะเป็นเครื่องชักขวางและป้องกันการกระทำใด ๆ ที่เป็นการคดโกงต่อพระเจ้าแผ่นดิน และไม่เป็นคุณแก่ราษฎรอีกด้วย (มัทนา เกษกมล, 2517 : 5-18)

2.3 ทรงปฏิรูปสังคมและพัฒนาบุคคลอันเป็นปัจจัยแห่งการพัฒนาการเมือง พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของความเท่าเทียมกัน ในความเป็นมนุษย์ของประชาชน จึงทรงยกเลิกชนบทรรมเนียมประเพณีที่กดขี่และอยุติธรรมต่าง ๆ และได้ทรงวางคตินิยมตะวันตก โดยการปลดปล่อยประชาชนออกจากระบบไพร่และทาส รวมทั้งวางรากฐานการศึกษาแบบใหม่ให้กับประชาชน ผลจากความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่นี้ นอกจากเป็นการปฏิรูปสังคมและพัฒนาบุคคลแล้ว ยังทำให้ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าขยายตัวมากขึ้น (อัญชลี สุস্যัมภ์, 2524 : 222-239)

ดังนั้นจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ รัฐก็สามารถตั้งอำนาจกลับมาสู่องค์พระมหากษัตริย์ (พ.ศ. 2416-2425) ทั้งอำนาจทางการเมืองและการควบคุมรายได้ (การตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์) มีการแบ่งแยกแจกแจงหน้าที่ของระบบบริหารให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และมีการรวมอำนาจของรัฐให้มีขอบเขตกว้างขวาง และสามารถควบคุมอาณาเขตต่าง ๆ ภายในรัฐให้กระชับแน่นยิ่งขึ้น (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523 : 39-40)

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินพระบรมราโชบายตามรอยพระยุคลบาทของสมเด็จพระชนกนาถ เช่น ทรงปรับปรุงการปกครองในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การปกครองในส่วนกลางพระองค์ทรงตั้งและรวมกระทรวงที่ทำงานซ้ำซ้อน ส่วนการปกครองในส่วนภูมิภาคนั้น พระองค์ก็ทรงจัดปรับปรุงเขตการปกครองเขตของมณฑล คือจัดเปลี่ยนแปลงเขตของบางมณฑลเสียใหม่และรวมมณฑลเป็นภาค (คำเนิน เลขาภูล, 2525 : 240-243)

3. การปฏิรูปการศึกษา การศึกษาสมัยใหม่ของไทย เริ่มต้นเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาเป็นระบบโรงเรียนในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความจำเป็น ที่ประชาชนต้องมีการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของชีวิต เพื่อประโยชน์ต่อการบริหารการปกครอง และเพื่อผลิตบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการ ตามที่รัฐบาลต้องการหลังจากที่มีการปฏิรูประบบราชการแบบใหม่ (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2525 : 407-409)

การจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ยังไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบโดยเฉพาะ จนกระทั่งปี 2436 จึงได้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นมา ต่อมาเปลี่ยนเป็นกระทรวงธรรมการ และมีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงเพื่อเป็นโรงเรียนตัวอย่างแก่โรงเรียนวัดหรือโรงเรียนอื่น ๆ ในเมือง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมุ่งพัฒนาการศึกษา เพื่อยกระดับการศึกษาของประชาชนให้สูงขึ้น โดยทรงออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา และขยายการศึกษาให้สูงขึ้นถึงระดับอุดมศึกษา ผู้ใดมีความประสงค์จะศึกษาวิชาชั้นสูงก็ให้เข้าเรียนในโรงเรียนนี้ไว้ด้วยกัน (วารุณี โอสธารมย์, 2523 : 320)

ผู้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงที่สำคัญคนหนึ่งในการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 6 คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ท่านเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการคนแรก ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ และได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการถึง 2 ระยะ คือ ระยะที่มีการปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และในช่วงหลังเปลี่ยนแปลง

การปกครอง (ศิริ พุทธมาศ, 2529 : 4) ผลงานทางด้านการศึกษาที่ท่านพยายามดำเนินการจนประสบความสำเร็จ คือการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2464 และการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ในปี พ.ศ. 2461

จุดประสงค์สำคัญของการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา ก็เพื่อขยายการศึกษาให้ทั่วทุกตำบล เป็นการยกระดับกันทั้งประเทศให้มีพื้นฐานความรู้ทั่วไป โดยกำหนดให้เด็กไทยทุกคนที่มีอายุครบ 7 ปีบริบูรณ์ เข้าเรียนและอยู่ในโรงเรียน จนมีอายุครบ 14 ปีบริบูรณ์ และที่สำคัญทุกคนมีสิทธิเสมอภาคในการเข้าเรียน โดยไม่คำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ ศาสนา เศรษฐกิจ (แน่งน้อย คิตติรานนท์, 2512 : 283) การจัดการศึกษาเช่นนี้ถือว่าเป็นการจัดการศึกษาเพื่อประชาชาติทั้งหมด ซึ่งเรียกว่าการศึกษาแห่งชาติ (National Education) เป็นการพัฒนาประเทศและประชากรให้มีคุณภาพสูงขึ้น (มณูญ ราชโรจน์, 2521 : 94)

ส่วนการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์นั้นก็มียุทธศาสตร์สำคัญ เพื่อควบคุมการเรียนการสอนในโรงเรียนราษฎร์ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนที่มีบทบาทต่อสังคมไทย โดยเฉพาะการควบคุมโรงเรียนจีน ที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 โรงเรียนจีนเหล่านี้มีการจัดองค์กรโรงเรียน รูปแบบ หลักสูตร การเรียนการสอน ตามแบบโรงเรียนในประเทศจีน แต่มีการเผยแพร่อุดมการณ์และลัทธิการเมืองอย่างเปิดเผย¹ โดยความคิดทาง

¹เนื่องด้วยในช่วงปี พ.ศ.2453-2492 กระแสการเมืองภายในของจีนมีความวุ่นวายอย่างมากคือ ในช่วงแรก เป็นระยะที่มีการต่อสู้ขับเคี่ยวกัน ระหว่างฝ่ายที่ฝักใฝ่ในราชวงศ์แมนจู กับฝ่ายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบสาธารณรัฐซึ่งในปี พ.ศ.2454 ดร.ซุนยัตเซน ผู้นำการปฏิวัติพรรคก๊กมินตั๋งก็ปฏิวัติได้สำเร็จ ในช่วงที่สอง การเมืองภายในของจีนได้เปลี่ยนคู่ความขัดแย้งไปเป็น ฝ่ายก๊กมินตั๋งภายใต้การนำของเจียงไคเช็ค กับฝ่ายคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตุง การเมืองเช่นนี้ก่อให้เกิดการช่วงชิงแรงสนับสนุนชาวจีนโพ้นทะเล ผู้นำแต่ละฝ่ายจึงมีการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองไปในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียอาคเนย์ วิธีการเผยแพร่แนวความคิดทางการเมือง มีหลายวิธีด้วยกัน ดังเช่น พยายามจัดตั้งโรงเรียนจีน และสมาคมหนังสือพิมพ์ให้แก่ชาวจีนโพ้นทะเล เพื่อประโยชน์ทางการเมือง (นฤมิตร สอศุข, 2524 : 27-28)

การเมือง ที่สอดแทรกเข้ามาในการจัดการสอนของครูจีน มีหลักการใหญ่ 2 ประการ คือหลักการแรกเป็นความคิดทางการเมืองการปกครองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย ซึ่งเน้นหลักชาตินิยม หลักความเสมอภาคทางการเมืองการปกครอง และความเท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจ หลักการที่สองเป็นความคิดแบบสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ (วารุณี โอสถารมย์, 2523 : 270-273) การเผยแพร่ความคิดทางการเมืองนี้ มีผลกระทบและเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐบาลไทย ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในฐานะเสนาบดี กระทรวงธรรมการ จึงพยายามให้มีการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ โดยกำหนดให้โรงเรียนราษฎร์ทั่วประเทศ ต้องมาจดทะเบียนเพื่อขอจัดตั้ง และต้องจัดสอนนักเรียนให้สามารถอ่าน เขียน และเข้าใจภาษาไทยได้คล่องแคล่วพอสมควร ทั้งยังกำหนดให้เรียนอย่างน้อยปีละ 800 ชั่วโมง หรือประมาณวันละ 3 ชั่วโมง และต้องสอนวิชาหน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของไทย เพื่อเป็นการปลูกฝังลูกหลานจีนให้เป็นคนไทย (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2525 : 440)

ทั้งนี้นอกจากการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์แล้ว การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาที่มีวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่ง ที่ช่วยเอื้อในการอบรมลูกหลานจีน กล่าวคือจากที่พระราชบัญญัติประถมศึกษาบังคับให้เด็กเข้าเรียนตั้งแต่เยาว์วัย ย่อมทำให้เด็กพวกนี้ได้รับการอบรมให้เป็นพลเมืองที่ดี มีความสนใจในการหาวิชาความรู้ให้ตนเอง มีวินัย และมีความรักชาติไทย (ศิริ พุทธมาศ, 2529 : 46) ดังนั้นพระราชบัญญัติประถมศึกษาดังกล่าวก็ได้แสดงถึงความพยายามของรัฐบาล ที่จะปลูกฝังความสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยให้แก่ลูกหลานจีน ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่ใหญ่ที่สุดในขณะนั้น

4. ความตื่นตัวทางการเมืองการปกครอง จุดเริ่มต้นของความตื่นตัวทางการเมืองการปกครองของไทย มีเหตุเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ประชาชนได้รับการปลดปล่อยจากระบบไพร่และทาส คนสามัญมีโอกาสในการศึกษากว้างขวางขึ้น และมีโอกาสได้ปรับฐานะทางสังคม สิ่งเหล่านี้ได้ช่วยกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัวในเรื่องสิทธิและเสรีภาพตลอดจนต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่คนชั้นสูงมีโอกาสศึกษาค้นคว้าในต่างประเทศ ก็ยิ่งเพิ่มความสนใจแนวความคิดทางการเมืองของประเทศทางตะวันตก และได้พยายามนำแนวคิดเหล่านั้นมาเผยแพร่ เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ดังเช่น การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรุ่นใหม่ ร.ศ. 103 ซึ่งประกอบด้วยเจ้านายและขุนนาง บุคคลเหล่านั้นได้ร่วมกัน กราบบังคมขอร้องถวายความเห็น ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นแบบกอนสตีติวชันแนลโมนาเกี (Constitutional Monarchy) พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523 : 10-26)

นอกจากเนื้อหาของหนังสือพิมพ์ที่มีส่วนทำให้ประชาชน มีความตื่นตัวทางการเมืองการปกครอง ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่หมอบรัดเลย์สามารถโต้แย้งประกาศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้โดยไม่มีความคิด ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพระราชทานเสรีภาพแก่นักหนังสือพิมพ์อย่างเต็มที่ บรรยากาศของประชาธิปไตยเริ่มปรากฏขึ้น ประชาชนมองเห็นบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ ในฐานะที่เป็นสื่อกลางในการแสดงความคิดเห็น ทั้งทำให้คนไทยเริ่มคุ้นเคยกับการวิจารณ์ (ชลดา เรืองรัศมิ์ลิขิต, 2532 : 13-14) นอกจากหมอบรัดเลย์แล้วนักหนังสือพิมพ์และนักเขียนคนอื่น ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองก็มีอีกหลายคน อาทิเช่น เทียนวรรณและ ก.ศ.ร.กุหลาบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทั้งเทียนวรรณและ ก.ศ.ร.กุหลาบ ต่างก็เป็นนักหนังสือพิมพ์หัวก้าวหน้าที่ร่วมสมัย และมีแนวความคิดร่วมกันในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 (สฤติย์ เสมานิล, 2514 : 19) เทียนวรรณได้วิจารณ์การปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 อย่างตรงไปตรงมา และเรียกร้องให้มีรัฐสภา ที่มาจากประชาชนคอยควบคุมการบริหารงานของรัฐบาล แต่ความเห็นของเทียนวรรณเป็นทัศนะที่ผู้ปกครองไม่เอาใจใส่เท่าใดนัก และมีแนวโน้มถูกกำหนดว่าเป็นคนสติไม่ดีเหมือนกับ ก.ศ.ร.กุหลาบ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523 : 41-47)

สัญญาณสำคัญอีกประการหนึ่งที่แสดงว่ามีความตื่นตัวทางด้านการเมืองการปกครอง คือ การวางแผนล้มล้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งเรียกกันว่า "กบฏ ร.ศ.130" โดยกลุ่มคนซึ่งประกอบด้วยนายทหารหนุ่มชั้นสัญญาบัตร และข้าราชการหัวใหม่ได้รวมตัวกันก่อการกบฏ เพราะเห็นว่าระบอบแบบนี้ ไม่สามารถทำให้ประเทศเจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ และไม่พอใจการบริหารงานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เช่น การจัดตั้งกองเสือป่า (แกมสุข นุ่มนนท์, 2521 : 16-21) ชั่ววการกบฏครั้งนี้ เป็นแรงกระตุ้นให้แนวความคิดประชาธิปไตยทวีความรุนแรงขึ้น ผู้มีการศึกษาทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนมีความตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น หนังสือพิมพ์หลายฉบับได้เสนอขอความเห็นองตำหนักการปกครองของรัฐบาล และเสนอให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย (สุวดี เจริญพงศ์, 2519 : 34)

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการกบฏ ร.ศ.130 จะทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความต้องการของคนหัวใหม่ ที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง แต่พระราชดำริทางการเมืองของพระองค์ ก็ยังคงอยู่ในลักษณะต่อต้านการนำระบอบประชาธิปไตยมาใช้ พระองค์ทรงหวังถึงความคิดสมัยใหม่ไว้ในพระราชนิพนธ์หลายประเภท และทรงแสดงให้เห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยมีข้อเสียหลายประการ ดังเช่น ทรงเห็นว่าประชาชนยังไม่มีความรู้พอที่จะปกครองตนเองได้ ทั้งยังทรงเชื่อว่าระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยยังไม่สามารถให้ความยุติธรรม และแก้ปัญหาอำมาตยาธิปไตย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523 : 52-57) ดังนั้นพระองค์จึงทรงดำเนินพระบรมราโชบายทางการเมืองหลายประการ เช่น การปลุกฝังอุดมการณ์ชาตินิยม การส่งเสริมแนวความคิดประชาธิปไตย ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

ACC. No.	083765
DATE RECEIVED	8 สิงหาคม 2536
CALL No.	